

Forfatter: Sebastian Olden-Jørgensen

Titel: Paulus Helie

Anvendt udgave: Paulus Helie

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Paulus Helie

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Forfatterskabets modtagelse](#)
- [Forfatterskabets efterliv](#)
- [Tekstoplysninger](#)
- [Bibliografi](#)
- [Sebastian Olden-Jørgensen](#)

Indledning

Paulus Helie står i den danske reformationshistorie og -litteratur som den store, tragiske ener. Han er den eneste kendte danske stemme, der på skrift tog til orde over for den gamle kirkes kritikere og selvbestaltede reformatorer. At flere af disse kritikere og reformatorer var hans elever, der på deres side følte sig forrådt af deres gamle mester, giver konflikten en personlig brod, der til tider gør den krads, men også gribende. Det er imidlertid ikke kun i kraft af sit polemiske forfatterskab, at Helie er en ener. Hans historiske forfatterskab omfatter i årbogens traditionelle form den enestående *Skibykrønike*, hvor han indsigtfuldt, men også lidenskabeligt skrev tabernes historie. Sammen med hans politisk-moralske skrifter lader disse værker snarere ane omridset af en levende, engageret personlighed, end de danner et afrundet forfatterskab. Hans litterære produktion udspringer for størstedelens vedkommende af konkrete problemer og svarer på øjeblikkets krav. I centrum af dem står ikke noget firkantet, politisk program eller omfattende videnskabeligt projekt, men en helstøbt katolsk identitet og et urokkeligt tilhørsforhold til den såkaldte reformkatolske, bibelhumanistiske bevægelse i Erasmus' af Rotterdams ånd.

Biografi

- [Ca. 1485-1523](#)
- [1523-33](#)
- [1533-34/39](#)

Ca. 1485-1523

Helies baggrund er ukendt, bortset fra at han stammede fra Varberg i Halland, og at hans mors slægt var svensk. Som barn blev han optaget i karmeliterordenens kloster i Varberg, en tiggerorden, der lagde vægt på prædiken og anden religiøs undervisning. Ud over titlen på en tabt latinsk tale fra København 1517 om det fordævelige i at sælge kirkelige embeder (*De Simoniaca pravitate*, SPHI 1; se også det latinske digt SPHVI 177-178) ved vi bortset fra et par bogindkøb (bl.a. Saxo) intet om Helie, før han i 1519 bliver regent (leder) for karmeliternes nyopførte kollegium (studiehus) i København, det senere Valkendorfs Kollegium. Christian II støttede kollegiet ved at give det del i indtægterne fra den københavnske Sankt Jørgensgård (spedalskhedshospital). Helie besad på det tidspunkt bakkalaur- og lektorgraden, hvilket betyder, at han havde modtaget en solid teologisk-filosofisk uddannelse inden for ordenen bestående af tre års filosofi, tre års teologi og tre års supplerende dogmatiske og

bibelteologiske studier. Helies omfattende humanistiske dannelse og internationale orientering gør det sandsynligt, at han har gennemgået dele af denne uddannelse i udlandet. Kollegiet i København var blevet oprettet ved et kongeligt gavebrev, og til posten som regent var der knyttet en forpligtelse til dagligt at forelæse ved universitetet. Desuden prædikede Helie i Frue Kirke.

Som det fremgår af den kongelige bevågenhed i forbindelse med oprettelsen af kollegiet, forelæsningsforpligtelserne på universitetet og prædikantembedet ved Frue Kirke, var kollegiets oprettelse og Helies udnævnelse til regent ikke en rent praktisk foranstaltning med det formål at lette karmeliternes og de med denne orden forbundne cistercienseres mulighed for at studere ved universitetet. Tværtimod var der tale om en klar uddannelses- og kirkepolitisk satsning. For det første søgte man på denne måde at omgå det konservative universitets modstand mod de nye humanistiske strømninger inden for teologien. Det var frem for alt Erasmus af Rotterdams såkaldte bibelhumanisme, dvs. hans syntese af oldkirkeligt inspireret fromhed og filologisk funderet bibelteologi, som Helie - og hans velyndere omkring Christian II - ønskede fremmet. Helie introducerede imidlertid også Luthers tidlige skrifter i Danmark. For det andet stod dette uddannelsespolitiske tiltag i tæt forbindelse med en række af tidens kirkepolitiske reformstrømninger. Disse strømninger udgjorde et spektrum, der strakte sig fra den reformkatolske holdning, Helie selv stod for, over nationalkirkelige planer om kirkeorganisatorisk effektivisering i fyrstemagtens favør til radikale og utopiske forestillinger om et helt nyt samfund indrettet efter evangeliet. Det standpunkt, der i kraft af øvrighedens støtte skulle vise sig sejrende, nemlig det statskirkelige, wittenberg-reformatoriske, lå endnu ude i fremtiden.

Det er svært at danne sig noget præcist begreb om det nærmere indhold af Helies reformkatolske standpunkt, men efter hans senere skrifter at dømme synes hans kritik især at have rettet sig mod den lavere sognegejstligheds dårlige uddannelse og deraf følgende mangelfulde forkyndelse af Evangeliet, den aristotelisk-skolastiske filosofis dominans på universitetet på bekostning af studier i Bibelen og kirkefædrene, den højere gejstligheds stærke optagethed af pengesager og adelige fornøjelser og deraf flydende forsømmelse af de kirkelige embedspligter samt den pavelige forvaltning og beskatning af de højeste kirkelige embeder (simoni). Selv om andre emner som aflad, overtroiske eller vulgære fromhedsformer og ukyskhed blandt gejstligheden givetvis også har været berørt, har den lærde tiggermunk Helies kritik meget naturligt koncentreret sig om lasterne *uvidenhed, gerrighed og magtmisbrug*.

Der er kun ganske få konkrete oplysninger om Helies virke i årene 1519-22. Det står imidlertid klart, at han havde succes i den forstand, at han ikke alene gjorde en stor indsats inden for kollegiets rammer og 1522 blev valgt til provincial (leder) for karmeliterne i Norden, men også fremkaldte et stort ekko i den universitære offentlighed og i et vist omfang udøvede en rådgiverfunktion i forhold til Christian II. På alle tre fronter måtte han imidlertid opleve, at hans indsats blev en fiasko i den forstand, at det altsammen fik en helt anden drejning, end han havde ønsket. En hel række af hans elever fra kollegiet overtog ikke hans reformkatolske standpunkt, men tilsluttede sig de reformatoriske bevægelser (se klagen i *Skibykrøniken*, s. 62-65; *SPHVI* 79-81). Hans offentlige fremtræden på universitetet og på prædikestolen brændemærkede ham i konservative kirkelige kredse som lutheransk kætter (se brevet til kannik Peder Iversen *SPHI* 177-183; *Skibykrøniken*, s. 195-206), og efter at Helie ved forskellige lejligheder havde kritiseret Christian II brød forholdet til kongen sammen, og Helie måtte flygte til Jylland (*SPHI* 178-179; *Skibykrøniken*, s. 199-200; *SPHVI* 110-111; *Skibykrøniken*, s. 117).

Efter bruddet med kongen og flugten til Jylland sluttede Helie sig til de rigsråder, der i begyndelsen af 1523 opsagde Christian II troskab og valgte dennes onkel, Frederik I, til ny konge. Han fungerede i en vis udstrækning som propagandist for de oprørske rigsråder (*SPHI* 165-174; *SPHI* 180-181; *Skibykrøniken*, s. 202-203; *SPHII* 75-116) og kunne efter Christian II's flugt vende tilbage til København og ca. 1526 genoptage sit virke ved universitetet, indtil dets virksomhed standsede i 1531.

Det er således meget lidt, vi har bevaret fra den første periode, hvor Helie stod frem i offentligheden som reformkatolsk bannerfører og dermed efter alt at dømme også som en skarp kritiker af en række strukturelt betingede problemer i tidens kirkelige og politiske liv. Derimod er der fra årene omkring 1530 bevaret en hel serie af skrifter fra hans hånd, både trykte og i håndskrift, men da havde den kirkelige og politiske situation totalt ændret karakter.

Allerede Christian II havde flirtet med de reformatoriske strømninger i Tyskland, og i årene efter hans fald 1523 prøvede biskopperne og prælaterne i rigsrådet at dæmme op for kætteriet. I den periode måtte Helie høre ondt for sine reformkatolske standpunkter, der blev slået i hartkorn med Luther og hans disciples lære (*SPHI* 177-183; *Skibykrøniken*, s. 195-206). Sidst i tyverne blev biskopperne og prælaterne imidlertid udmanøvreret af Frederik I, der fra 1526 åbenlyst favoriserede reformatoriske initiativer og bl.a. gav en række reformatoriske prædikanter kongelige værnebrev, der beskyttede dem mod bispernes myndighed. Rigsrådet var splittet i religionsspørgsmålet, og det er disse års uafklarede og til tider kaotiske situation, der er baggrunden for Helies mange stridsskrifter. I modsætning til en stor del af sine tidligere elever, der gik over til reformatorerne, påtog Helie sig nu at forsvare den kirke, hvis fejl han tidligere havde kritiseret. Det betød ikke, at han nu ignorerede de problemer, han før havde fokuseret på, men selv om han opfattede sin egen samtid som en kirkelig forfaldstid præget af uvidenhed, egen nytte og griskhed, så var dette for ham at se ingen grund til at forkaste kirken. Alle mennesker var jo syndere og havde brug for den tilgivelse, og den var ene at finde inden for denne kirke. Tværtimod var bevidstheden om kirkens fejl en stadig spore til at forbedre den bestående kirke, for på trods af alle kirkens fejl og mangler i livsførelse, lærdom og organisation tvivlede Helie aldrig på, at Helligånden havde bevaret kirken fra vildfarelse i troen.

I takt med at Helie klarere og klarere fremstod som bispernes og prælaternes talsmand og rådgiver, f.eks. på herredagene (årlige rigsrådsmøder med afsigelse af domme i højeste instans) i København 1530 og 1533, blev han også en foretrukken skydeskive for reformatorernes angreb. De overhældte ham med skældsord, der får Helies egen skarpe polemiske stil til at synes helt mådeholden, og de stemplede ham som en forræder, der for penge havde vendt sig mod Evangeliets sag. Det er det billede, der tegnes af ham i visen *Lektor Poul Vendekaabe* fra 1530 (*Danske Viser*, bd. 1, udg. af H. Grüner-Nielsen, 1912, s. 27-30).

De seneste 150 års forskning, uanset forfatterens konfessionelle tilhørsforhold, deler ikke denne opfattelse. Der består ganske vist det kildekritiske problem, at vi ingen samtidige kilder har til Helies standpunkt i årene omkring 1520. Der er imidlertid ikke noget i hans senere skrifter, som tyder på, at han grundlæggende skiftede opfattelse. Alt tyder på, at Helie forblev tro mod sit kirkelige ideal, oldkirken og kirkefædrene, og konstant i sin kritik af kirkelige misbrug, sådan som det fremgår af det svar på Malmøbogen, han 1530 udarbejdede for biskopperne (*SPHIII* 57-284). Det var det kirkepolitiske landskab omkring ham, som var i hurtig forandring. Fronterne flyttede sig, og hans disciple 'overhalede' ham derfor, mens han selv syntes, at de 'gik for vidt'.

I svaret på malmøbogen skildrede han det selv på den måde, at der var tre grupper. Den første

bestod af de revolutionære (reformatorerne), og de karakteriseres med følgende ord:

"Somme ere saa faldne wdi then ny handell att the all christendoms hellighed wele platt træde wnder føder, oc saa alting forwandle, att the wele then gamble christne kircke, inghen agtt eller ære offuergiffue, liigerwiiss som hwn wærett haffde saa forblindett oc forstockett fra sind oc skiell, fra scrifft oc lerdom, att hwn aldrig noghett schaffede eller skickede aff Gudtz raad eller effter Gudtz willie, oc fordi fiigte the icke mod synd oc syndig handell, men emod embede, magtt, befaling, dygd, agtt, heder, ære, christelige skick oc ordinantzer"

(SPHIII 63).

Over for dem stod de lige så forfejlede reaktionære (gammelkatolikkerne):

"Somme twertt emod ere saa thenne ny handell wbewaarede, oc then gamble anhengindis att the wele forsuare bode ontt oc gott, bode synd oc dygd, oc fordi wele inthet lade affalde wdaff huess synd, brøst, mijsbrug eller wildfarilse som ij lang tiid wærett haffuer, men ij alle maade forfølge huess gammill handell the lenge brugett haffue wdi synd oc mijshandell, oc ther offuer forsuare the strengelige huess wduortis gudelighed, som er skickett oc brugett ij gammill tiid, for een pleijemestere, men dog mett andre mange wilkaar, som nw icke findis blantt folck. The læse, siwng, bede, waage, faste oc arbeijde, men dog saa att thenom fattis kierlighed, rwndhed, reenhed, mijschund, fromhed, leffsalighed, oc retsindighed, huilcke dygder forwden, all legomlig oc wduortelig gudelighed er platt wduwelig till then sieletrøst som salighed giffuer"

(SPHIII 63-64).

Men i Helies øjne var der også et tredje parti, som han selv stod for, og som han håbede, biskopperne ville give deres uforbeholdne støtte:

"Men forwden disse twenne slag findis oc saa thet tredie, oc the ere nogre gode retsindige mend, ther saa ere begge slag mettfældige, att the paa inghen siide giffue then gantsche handell magtt, oc ere fordi begærindis att thet som er christeligtt oc redeligtt maa stadfestis, bliffue bestandigtt oc haffue magtt. Men thet som er wchristeligtt oc wredeligtt aff gijrighed, mijshandell oc mijsbrug forwandlett eller forbiistrett, maa ænthen affleggis eller oc forbædris oc reformeeris, saa att synd oc syndig handell motte aff christendommen förstøris oc foriagis, mennischin oc christelige skick oc brug dog wskamfærede"

(SPHIII 64).

Det er ikke svært at forstå, at Helies "tredje vej" druknede i det polariserede kirkelige og politiske klima omkring 1530.

1533-34/39

Med Frederik I's død i 1533 ændredes situationen igen. Uenighed i rigsrådet førte til udskydelse af kongevalget, men følgen blev en borgerkrig, Grevens Fejde 1534-36, med stærke elementer af klassekamp. Helies sidste skrifter stammer fra det politiske vakuum efter Frederik I's død og i begyndelsen af Grevens Fejde, hvor alting endnu syntes uafgjort. Det er for det første hans trykte oversættelse af Erasmus af Rotterdams fyrstespejl, *En kristen Fyrstes Undervisning og Lære*, 1534 (SPHV 93-256), som han udgav som en "vælgervejledning" til det forestående kongevalg. For det andet er det hans bearbejdelse af endnu et Erasmus-skrift, *En kort Undervisning til en kristelig Forening og Forligelse* (SPHV 257-322), trykt i Roskilde 1534,

hvor han i en relativt afdæmpet tone tager den gamle kirke i forsvar og appellerer til besindighed og tolerance, indtil et økumenisk koncil (almindeligt kirkemøde) havde afgjort stridspunkterne. På begge punkter blev han grundigt overhalet af begivenhederne, for både kongevalg og religionsspørgsmålet blev afgjort af Christian III's sejr i borgerkrigen.

Det sidste kendte værk fra Helies hånd var derimod ikke tiltænkt samtiden, men eftertiden. Det er den såkaldte *Skibykrønike* (*Skibykrøniken*, s. 19-190; SPHVI 51-149), en latinsk Danmarkshistorie, der i 1650 blev fundet indmuret i Skiby Kirkes kor. I dette hans mest personlige værk holder han lidenskabeligt dom over sin samtids politiske og kirkelige aktører. Håndskriftet bryder af midt i en sætning, der skildrer begivenheder i efteråret 1534. Det er også det sidste sikre vidnesbyrd om Helie selv. Senest ved udstedelsen af den latinske kirkeordinans den 2. september 1537 blev det forbudt alle tiggerordenene (franciskanere, dominikanere, karmeliter) at virke i den danske konges riger. Kun de gamle og svagelige fik lov at forblive i deres klostre, men de måtte aflægge ordensdragten og forholde sig helt i ro. På det tidspunkt var klosteret i Helsingør det eneste fungerende af karmeliterordenens 10 klostre i Danmark og Sverige. Om Helie på det tidspunkt allerede var død, om han var gået under jorden, eller om han sammen med andre ordensbrødre fra Norden udvandrede til den nedertyske ordensprovins, vides ikke. En oplysning fra 1539 om, at han var fortsat var provincial for den nordiske ordensprovins (i eksil), står isoleret og lader sig ikke kontrollere.

Forfatterskabet

- [De historiske skrifter](#)
- [De politisk-moralske skrifter](#)
- [De opbyggelige skrifter](#)
- [De teologisk-polemiske skrifter](#)
- [Øvrige skrifter](#)

Helies forfatterskab står i nær sammenhæng med hans politiske og kirkelige engagement og bindes sammen af hans bibelhumanistiske, reformkatolske indstilling med Erasmus af Rotterdam som forbillede. Alligevel kan man opdele forfatterskabet i en historisk, en politisk-moralsk, en opbyggelig og en teologisk-polemisk del. Dertil kommer nogle få breve, et bind med forskellige optegnelser og nogle tilskrifter i bøger, han har ejet.

De historiske skrifter

Helie var stærkt historisk interesseret. Det fremgår bl.a. af, at han hurtigt anskaffede sig Christian Pedersens Saxo-udgave (Paris 1514), som han ejede senest 1518 (SPHVI 203). Hans historiske forfatterskab omfatter dels to tidstypiske årbogsagtige krøniker på latin, dels en dansk skildring af Christian II's tyranniske regering skrevet som en fortsættelse af *Rimkrøniken* og sidst, men ikke mindst den latinske *Skibykrønike*. Intet af det blev trykt i hans egen levetid.

Den første krønike bærer titlen *Compendiosa regum Danicæ historia* [ca. 1527] (SPHVI 1-50) og behandler i korthed alle danske konger fra kong Dan til Christian II. Den er skrevet som en danmarkshistorisk ledetråd til hjælp for studerende. Den anden krønike, oftest kaldt *Chronologia anonymi* (Göte Paulsson: *Annales Suecici medii aevi. Svensk medeltidsannalistik (Bibliotheca historica Lundensis XXXII)*, Lund 1974, s. 374-399), er holdt i mere traditionel, middelalderlig årbogsstil og går fra 826-1415. Den rummer ligesom *Compendiosa regum Danicæ historia* en del svensk stof og demonstrerer dermed Helies svenske interesser og forbindelser.

Den rimede danske skildring af Christian II's regering, *Christiern den Andens Rimkrønike* [1523] (SPHI 165-174), er affattet i *Den danske Rimkrønikes* stil, dvs. i knittelvers og med kongen som jeg-fortæller. Tendensen er stærkt polemisk, og værket må egentlig regnes til hans politisk-moralske skrifter. Christian II skildres som en arketypisk tyran, der hverken respekterer Gud eller mennesker og derfor til sidst får løn som fortjent, da han må flygte fra landet:

"Vtj bland alle tijrannir fands icke mijn lijge
fordij vil ieg ingin ij grumhedtt vige
Fallaris Silla Nero och andre mange
the kunde mig icke nermere gange
Vdij tijrannie stijcke och mange onde gierning
endtt es kand gaa en ses paa terning"
(SPHI 174).

Blandt Helies historiske skrifter indtager den såkaldte *Skibykrønike* (*Chronicon Skibyense*, SPH VI 51-149; *Skibykrøniken*, s. 19-190) en dominerende plads. Den blev som ovenfor nævnt fundet i 1650 indmuret i Skiby Kirkes kor og ender gådefuldt midt i en sætning, der omhandler begivenheder i efteråret 1534. Krøniken starter som en traditionel årbog med kong Sven Estridsen i 1046, men skifter gradvist karakter, i takt med at skildringen nærmer sig Helies samtid. *Skibykrøniken* er uden tvivl det af Helies skrifter, der er blevet viet størst opmærksomhed. En lang og til tider hård debat om dens affattelsestidspunkt og afhængighed af andre årbøger har udspundet sig, men nogen konsensus har endnu ikke aftegnet sig. Uanset alle uløste tekstkritiske gåder er *Skibykrøniken* netop i sin sammensathed et fascinerende skrift, der med sin dybe indsigt i personer og forhold og sit glødende engagement ikke kan lade nogen uberørt. Det er ved læsning af dette skrift, man føler, at man kommer personen Paulus Helie nær. Det gælder f.eks. hans bitre tilbageblik på sin egen gerning som leder af karmelitternes kollegium i København:

"Tillige blev paa samme Møde en Broder ved Navn *Paulus Heliaë* fra Varberg udnævnt til samme Kollegiums første Styrrer. Han tog sig med sjælden Omhu af alle Lærlingene, men til stor Men for ham selv. Thi de Brødre af begge Ordnerne, som han havde forfremmet ved sine Anbefalinger, oplært i Videnskaberne og skaffet Hæder og Anseelse, alle de forvandlede næsten til Ulve og faldt ikke blot fra ham, men fra de Lydighed, de skyldte Kirken. Anledningen hertil fik de i det i de samme Dage opstaaede Lutheri, det farligste af alle Kætterier, der bragte alle, hvor oprigtige og fromme de end vare, til at vakle i en eller anden Henseende"

(*Skibykrøniken*, s. 62-63; SPHVI 80).

Men også den gamle kirkes tilhængere får deres bekomst som i følgende bemærkning i anledning af ærkebiskop Birger Gunnarsens død 1519:

"Efter hans Død vedtog Rigsraadet, at ingen herefter kunde blive Biskop i dette Rige, uden han var af adelig Byrd. De, der underskreve denne Bestemmelse, mente, at Kirkens Sager kunde sikres ved Venners Indflydelse og menneskelige Hjælpemidler. De Taaber vidste i deres Ynkelighed ikke, at intet fortørner Gud saa meget som dette Hensyn til Personerne, og at intet har bidraget mere til Kirkens Fald end visse Adelsmænds Forfængelighed og Hovmod, der i den Grad ere Slaver af Livets Lyst og Tøjlesløshed, at de ikke blot udslukke Livets Uskyld og den kristne Religions Fromhed, men endogsaa fuldstændig foragte dem"

(*Skibykrøniken*, s. 61-62; SPHVI 79).

Begge temaer flettes sammen i en tredje bemærkning i anledning af Professor Peder Davidsen Skottes død i 1520. Skotte var en forbenet gammel skolastiker, der hyldede Aristoteles og Thomas Aquinas og aldrig rørte den af Helie så højt skattede bibelhumanisme med en ildtang. Alligevel fik han følgende skudsmål, der også afslutningsvis giver Helies eget ideal i en nøddeskal:

"Og gid hans Sjæl maa finde Naade hos Gud, som viste saadan Miskundhed mod ham, saa længe han levede, at han aldrig følte nogen Ærgerrighed, men altid lod sig nøje med Udbyttet af sit Arbejde og sine Studier. Han blev heller aldrig Genstand for nogensomhelst Mistanke eller ugunstig Mening; men i Ord og Gerning viste han altid mange Vejen til en hæderlig Livsførelse og var et udmærkert Livsmønster til Efterligning. I vor Tid er der mange, der lægger Vind paa den gamle Teologi og den gamle Lærdom, men kun faa af dem dyrke og efterligne den gamle Gudsfrygt, til stort Tab for begge, baade for Gudsfrygten og for Lærdommen. Af denne er der nogle, som ere Modstandere, netop fordi dens dyrkere ere blottede for al Gudsfrygt og jage efter Livets ubundne Lyst, men hin bagvaskes af andre som Overtroens Moder. Det savner man derfor hos alle: paa een Gang gudsfrygtig Lærdom og lærd Gudsfrygt. Mindre støder dog ulærd Grovhed i Sæder end lærd Ondskab og Forvendthed"

(*Skibykrøniken*, s. 66-67; SPHVI 82).

De politisk-moralske skrifter

Alle Helies politisk-moralske skrifter er lejlighedsskrifter, der udspringer af hans kontakt med magtens mænd. Oversættelsen af Erasmus af Rotterdams fyrstespejl *En cristen førstis lære* (SPHI 3-159) fra 1522 var et forsøg på at råbe Christian II op og advare ham mod det tyranni, han var ved at bevæge sig ud i. Den lille bog *Om kranke og fattige Mennesker* (SPHIII 1-37) er en socialpolitisk betænkning, der udsprang af en rådslagning i påskeugen 1528 med Niels Stemp, en af Københavns borgmestre.

Som nævnt fungerede Helie i en vis, men stadig uafklaret udstrækning som propagandist for rigsråderne i oprøret mod Christian II i 1523. Det er i den sammenhæng, man må se den allerede nævnte håndskrevne *Christiern den Andens Rimkrønike* og det sidste store afsnit af bogen *Svar til Hans Mikkelsen* fra 1527 (SPHII 75-116), der udførligt forsvare afsættelsen af Christian II. Ikke mindst dette sidste skrift demonstrerer ved sin bidende ironi og behændige modstilling af Mikkelsens udsagn og Helies gendrivelse, at Helie besad store evner som polemiker. Således ironiserede han nådesløst over Hans Mikkelsens oversættelse af Ny Testamente, hvis sproglige svagheder fik følgende bekomst:

"Men thijn wanwittighed giffuer tw til kende ther wdi, ath tw haffwer thet hwercken wdsæth aff latijne eller tydscke, men sompt aff thet ene oc sompt aff thet andet, oc fordi haffuer tw stwndwm sætt thet maal ther hwercken er Tydscke eller Danscke, och thet som effther Danscke maals natur oc eijedom schulde staa fore, haffuer tw seth bag oc saa forwendt, ath thet er hwercken forstandelige anthskild, eller beqwemmellige tilhobe kommet"

(SPHII 48-49).

Efter Frederik I's død i 1533 udgav Helie Erasmus af Rotterdams fyrstespejl i revideret form under titlen *En kristen Fyrstes Undervisning og Lære*, 1534 (SPHV 93-256). Fortalen var stilet til rigsråderne og alle Danmarks indbyggere, og bogen er et forsøg på at pege på de politisk-moralske værdier (dyder) af kristen og humanistisk art, der bør være ledende for magtudøvelse på alle niveauer af samfundet. Virkeliggør fyrsten disse værdier, så er han

"eett dywr som er aff himmelin kommett, ligere Gud end menniskin, oc fuldkommett i alle dygder, som er født alle mand till gode, oc er sandelige giffuett aff Gud till att hielpe oc styrcke werdsins forgengelige ting, Thet som alting offuerseer till sitt gaffn, oc inghen ting kand være bædre eller sødere i noger menighed, Huilckett som haffuer een fæderlig hw till alle, Huilckett huer mandtz liiff er meer kært end sitt eghet, Huilckett som icke andett gjør end forarbeyder dag oc natt, att huer mand kand liide well, Huilckett som aldtid haffuer rede løn till thenom som ere gode, oc naade till thenom som ere onde om the kwnne bædris, Thet som will saa forgeffuis forschylde gott aff syne wndersotte, att thet mett syn liiffs fare forarbeyder theris salighed, Thet som holder righins gaffn att være syn fordeell oc baade, Thet som altid wogher oc fordi maa huer mand rolige soffue, Huilckett som stæder seg inghen aarkeløshed, Huar fore landhet maa tryggelige leffue, Huilckett som tiltager seg stor wmage, att the som ere wndersotte maa være ij rolighed, Paa huess ene dygd, all menighedtz salighed henger"

(SPHV 133).

De opbyggelige skrifter

Som karmelitermunk var Helie opdraget og uddannet til at prædike og undervise. Det er imidlertid kun isolerede vidnesbyrd, vi besidder om denne side af hans virksomhed. Til denne gruppe må man regne andagtsbogen *Een cristelig vnderwysningh* fra 1526 (SPHI 185-257), der var en oversættelse og bearbejdelse af Martin Luthers *Betbüchlein* i en af udgaverne fra 1522-24. Allerede denne bog står dog i skyggen af kampen mod reformatorerne, da Helie i forordet udtrykkeligt gør rede for, hvordan han har rensat bogen:

"Tha fand ieg noget som wor kommeth aff Luthers eghen aand, een part oc saa ther hanwm icke tillhørde, som hans seed haffuer alltijdt wærid at blende ont y blant thet gode oc løghen blandt sandthed, at han kwnde theß bæder sette oss glarøgne paa næse"

(SPHI 187).

Det næste skrift i denne gruppe befinder sig på grænsen mellem det opbyggelige og pædagogiske og er *St. Athanasii Bog om Psalteren*, Rostock 1528 (SPH III 39-55), en dansk oversættelse af den italienske humanist Angelus Politianus' sammendrag af kirkefaderen Athanasius' bog om *Dauids Salmer*. Den blev trykt som et tillæg til hans medbroder Frans Vormodsens danske oversættelse af *Dauids Salmer*.

Det sidste skrift fra denne gruppe er *Scholia marginalia in epistolas Pauli* (SPHVI 213-290), dvs. de latinske marginalnoter til den udgave af Paulus' breve i Erasmus af Rotterdams latinske oversættelse, som udkom i 1534 til brug for præsteskolen i Roskilde. Helie er ikke direkte nævnt som ophavsmand til noterne, men han opholdt sig i Roskilde, da bogen udkom, og hans tanker genfindes talrige steder. Denne udgave virkeliggjorde på en prik det uddannelsespolitiske program, han havde kæmpet for, og som satte bibelteologi i kristen-humanistisk ånd i centrum af præsteuddannelsen.

De teologisk-polemiske skrifter

Med hensyn til omfanget udgør Helies teologisk-polemiske skrifter langt den største del af forfatterskabet. Vi kender til otte trykte bøger, hvoraf to er fuldstændig gået tabt, mens en tredje delvis kan rekonstrueres. Det første kendte skrift er en tabt tale om simoniets fordærv (*De Simoniaca pravitate*, 1517, SPHI 1). Simoni betyder salg af kirkelige embeder, og talen har sandsynligvis været en kritik af den pavelige skat på højere kirkelige poster, der tog form af salg

og handel med bispeembeder og lignende. De øvrige teologisk-polemiske skrifter knytter sig alle til reformationsrøret, og emnekredsen er stort set defineret af hans modstanderes angreb på katolsk tro og praksis. Halvdelen af skrifterne er oversatte efter latinske forlæg, mest forfattede af Erasmus af Rotterdam, og delvis stærkt bearbejdede af Helie (se evt. oplysningerne i bibliografien).

Der er trykte skrifter om enkelte stridspunkter, nemlig *Brev imod Præsters Ægteskab*, 1530 (tabt, SPH III 285) på grundlag af et latinsk juridisk skrift, *Om den hellige Messe imod Messedråbere*, 1531 (kendt i brudstykker, SPH IV 1-13) og *Om det hemmelige Stykke i Messen, som kaldes Canon*, 1531 (SPH IV 13-109), en bearbejdelse af et latinsk skrift af den tyske teolog Friedrich Grau (Fridericus Nausea Blancicampianus). De øvrige trykte skrifter kommer i større eller mindre grad hele kompasset af kontroverspunkter rundt. Det gælder først og fremmest det omfattende *Svar til Kong Gøstaff*, 1528 (SPH II 117-332), men også første del af *Svar til Hans Mickelsen*, Rostock 1527 (SPH II 1-75) og det noget mindre *En kort Undervisning til en kristelig Forening og Forligelse*, 1534 (SPH V 257-322), der er en oversættelse af Erasmus af Rotterdams *Liber de sarcienda ecclesiae concordia*, Antwerpen 1533 og i øvrigt Helies sidste trykte skrift. Et par af disse mere omfattende skrifter udkom anonymt, fordi Helie ved disse lejligheder fungerede som de katolske rigsrådernes talerør. Det drejer sig om det allerede nævnte *Svar til Hans Mickelsen* (SPH II 1-116) og *Biskoppernes og Prælaternes Svar til de lutherske Artikler*, 1533 (SPH IV 113-322). Sidstnævnte er en dansk bearbejdelse af et latinsk svar på reformatorernes kritik forfattet af den af bisperne indkaldte tyske teolog dr. Stagefyr, der måske er identisk med franciskaneren Nicolaus Herborn, men hvis nærmere identitet forskningen stadig strides om.

De håndskriftligt overleverede værker har næsten samme karakter. I 1526 redegjorde Helie i det såkaldte *Sendebrev til Hr. Tyge Krabbe om Luthers Handel* (SPH I 259-281) for sit forhold til "Luthers Handel", dvs. det reformatoriske røre. Behovet for at gøre sin stilling klar over for rigsmarsk Tyge Krabbe, den mest fremtrædende blandt de verdslige katolske rigsråder, hænger måske sammen med den mistanke for lutherske sympatier, han også ved andre lejligheder måtte væge sig imod. Skriftet er det første af Helies teologiske stridsskrifter, og det cirkulerede i afskrifter, også i Sverige, hvor det blev genstand for en skarp imødegåelse af den svenske reformations førstemand, Olavus Petri.

Også det andet af de utrykte stridsskrifter står i den personlige afregnings tegn. Malmø var det vigtigste reformatoriske arnested i Østdanmark, og her spillede et par af Helies tidligere elever og medbrødre, Frans Vormodsen og Peder Laurensen, en vigtig rolle. Sidstnævnte udgav i 1529 på bystyrets vegne den såkaldte *Malmøbog*, hvor han redegjorde for Malmø-reformationen. Helie forfattede i de første måneder af 1530 et omfattende svar, *Svar paa Malmøbogen* (SPH, III, s. 57-284), som han stiledede til bisperne og prælaterne. I den udførlige indledning og afslutning fremlægger Helie nogle principielle, til selvransagelse manende overvejelser om den kirkelige situation, som nok er det nærmeste, man kommer en systematisk fremstilling af hans reformkatolske standpunkt.

Nogle år senere, i 1531, forfattede han for bisperne og prælaterne en dansk udgave af dr. Stagefyrss sammenfattende svar på reformatorernes kritik (*Biskoppernes og Prælaternes Forklaring paa den kristne Tros Bekendelse* (tabt, SPH IV 111), og et år senere *En kort og kristelig Formaning med en føje Undervisning om den lutherske Handels vrang og uretsindige Vilkaar* (SPH V 1-92), der er en fri bearbejdelse af et af Erasmus af Rotterdams breve. Begge skrifter har været beregnet til udgivelse, men er af ukendte årsager aldrig nået længere end håndskrift.

Det ligger i de teologisk-polemiske skrifers karakter, at de helt og holdent tager sigte på den konkrete situation i Danmark. Selv om Luthers navn ofte nævnes, skal man derfor ikke

forvente at finde nogen egentlig diskussion af Luthers lære på grundlag af hans skrifter. Det var de hjemlige lutheranere og lutheranismen som ideologisk fænomen, der stod Helie for øje. Af samme grund møder vi også kun fragmenter af Helies eget reformkatolske og bibelhumanistiske standpunkt. I de bevarede skrifter er det intetsteds hans ærinde at give en egentlig systematisk og positiv fremstilling af sin egen teologi, men at svare og forsvare. Nærmest kommer vi som nævnt i *Svar paa Malmøbogen* fra 1530 (SPHIII 57-284), der må betegnes som Helies kontroversteologiske hovedværk, men også her er det altid hans modstandere (forfatteren til *Malmøbogen*, hans gamle elev og ordensbroder Peder Laurensen), der stiller spørgsmålene.

Øvrige skrifter

Ud over det ovenfor nævnte er der fra Helies hånd bevaret to latinske breve, et til kannik Hans Lauridsen (Johannes Lavrentii) fra 1523 (SPHI 161-164; *Skibykrøniken*, s. 191-194) og et til kannik Peder Iversen (Petrus Ivvari) fra 1524 (SPHI 175-183; *Skibykrøniken*, s. 195-206), nogle egenhændige notitser i bøger, han har ejet (SPHVI 201-211), og et bind med blandede optegnelser (SPHVI 151-199). De blandede optegnelser omfatter udtog af teologiske værker, forskellige danske viser og vers af opbyggelig art, heraf flere med noder, og nogle satiriske stykker om Luther på dansk og latin. Dertil kommer et brev på Roskilde domkapitels vegne til grev Christopher af Oldenburg, der har givet navn til Grevens fejde, fra 1534 (SPHVI 291-296), som måske og måske ikke stammer fra Helie.

Forfatterskabets modtagelse

Modtagelsen af Helies skrifter kendes stort set kun gennem de modskrifter, de fremkaldte, og er i nogle tilfælde vor eneste kilde til nu tabte skrifter af Helie. Det gælder f.eks. *Sendebrev til Hr. Tyge Krabbe om Luthers Handel*, [1526], der kun er kendt gennem Olavus Petris modskrift fra 1527, *Svar vppå jtt ochristelighit sendebreff som en lögnactigh Munck hetandes Paulus Helie / haffuer vthgåå latit emoot thet helga Euangelium* (Stockholm 1527, trykt i *Samlade skrifter af Olavus Petri*, bd. 1, Stockholm 1914, s. 151-222, jf. SPHI 308-309, SPHVII 32-33). I Petris øjne var Helie "en falsk och lögnactigh propheta" (s. 153), som djævelen havde opvakt for at modarbejde evangeliet, der efter lang tids foragt nu i disse sidste dage atter blev forkyndt. Olavus Petri værdigede også Helies *Svar til Kong Gøstaff*, 1528, en udførlig gendrivelse (*Svar paa tolf spørgsmål*, Stockholm 1527, trykt i *Samlade skrifter af Olavus Petri*, bd. 1, Stockholm 1914, s. 223-311 og *Jtt fögho sendebreff til Paulum Helie*, Stockholm 1528, trykt i *Samlade skrifter af Olavus Petri*, bd. 1, Stockholm 1914, s. 331-350, jf. SPHVII 51-53), vel bl.a. fordi Helies påstand om, at lutherdommen tilskyndede til oprør og ulydighed mod øvrigheden, var farlig for de svenske reformatorers nære forhold til kong Gustav.

Men også i Danmark fik Helie svar på tiltale. Den vestdanske reformations hovedskikkelse, Hans Tausen i Viborg, følte sig foranlediget til at imødegå Helies *Om den hellige Messe imod Messedræbere* (SPHIV 325; SPHVII 97-98). Det gjorde han i skriftet *Suor til then falske oc vchristelige vnderuisning som lector Powell screff til Raadet y Københaffn Om then Papistiske Messe* (Malmø 1531, trykt i Hans Tausen: *Smaaskrifter*, udg. af Holger Fr. Rørdam, 1870, s. 95-164). Her tiltaler han bl.a. Helie med disse ord: "Huad esthu barn? eller oc wilthu gamble munck gøre oss alle til børn?" (s. 101). Også to af den østdanske reformations ledende skikkelser, Peder Laurensen og Frans Vormodsen i Malmø, skrev uforskammede svar til Helies nu tabte *Brev imod Præsters Ægteskab*, 1530 (SPHIII 300-301). Dette skrift karakteriserede Peder Laurensen i sin *En sand oc ret criste vnderuisning om preste embede och om deriss leffnit Gifftermaal / oc ret kyskhed* (Malmø 1533) med disse ord: "det vchristelige breff och lögnactige

falske vnderuisningis tilhobe skrabelsse / som her Pouil Reff prentede" (G ii v).

Forfatterskabets efterliv

Med reformationens gennemførelse 1536 i kølvandet på Grevens Fejde indførtes med ét slag en reformatorisk kirkeordning efter wittenbergsk forbillede, dvs. en luthersk-melanchthonsk fyrstekirke, og Helies teologiske skrifter mistede enhver aktualitet. Katolske lommer eksisterede stadig ved domkapitlerne og ved nogle af landklostrene, men de var tvunget til at holde en lav profil. Der er dog isolerede vidnesbyrd om, at Helies minde blev dyrket. I håndskriftet til Helies *Svar paa Malmøbogen* har en ukendt forfatter ved midten af 1500-tallet tilføjet et latinsk epitafium (gravskrift) på vers, der roser Helie som fædrelandets ære (SPH III 291-292). I den almindelige bevidsthed gik han derimod over i historien med det øgenavn, hans fjender havde givet ham: Povl Vendekaabe (SPH VII 4-5; SPHV 325; Arild Huitfeldt: *Christian II.s Historie*, 1596, s. 138-139).

Helies politisk-moralske og historiske skrifter tabte derimod ikke på samme måde deres relevans. Hans latinske krøniker, inkl. *Skibykrøniken*, cirkulerede i et vist omfang, men deres udbredelse og forhold til den øvrige årbogslitteratur er stadig omtvistet. Erasmus-oversættelsen *En kristen Fyrstes Undervisning og Lære* fungerede siden som forlæg for et par dansksprogede fyrstespejle stilet til Christian IV og senere til den udvalgte prins Christian (Jens Skafbo: *Løcksalighed oc fred*, 1590, Det Kgl. Biblioteks Håndskriftsamling, GKS 386 2°; Hans Tidemand: *Florescit in ævum*, 1608; Hans Tidemand: *Voris Naadigste vnge Herre, Herr Christians Vdkaarelsis Høytids Bescriffuelse*, 1608).

I øvrigt er interessen for Paulus Helie i alt væsentligt en funktion af den voksende fædrelandshistoriske interesse fra midten af det 18. århundrede og frem samt Helies isolerede stilling som den danske eneste talsmand for den katolske side i reformationsrøret og ikke mindst *Skibykrønikens* fascinationskraft. Forskningens milesten er kirkehistorikeren Chresten Olivarius' latinske biografi fra 1741, historikeren C.T. Engelstofts omfangsrige biografi fra 1848, arkivar C.E. Sechers udgave af Helies danske skrifter 1855, kirkehistorikeren A. Heises kommenterede oversættelse af *Skibykrøniken* og Helies latinske breve fra 1890-91 (genoptryk 1967) samt kirkehistorikeren Oskar Andersens uafsluttede biografi fra 1936, der er skrevet på grundlag af hans arbejde som tilsynsførende med de første seks bind af Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs store kritiske udgave *Skrifter af Paulus Helie* I-VIII, udg. af P. Severinsen m.fl. 1932-48. Efterfølgende har Oskar Andersen, historikeren Paul-Erik Hansen og historikeren C.O. Bøggild-Andersen diskuteret spørgsmålet i forbindelse med *Skibykrønikens* affattelsestidspunkt og dens afhængighed af andre krøniker. Debatten førte til en afvisning af Paul-Erik Hansens tese om, at *Skibykrøniken* er en bearbejdelse af den såkaldte *Hans Henriksens Årbog*, men er i øvrigt som nævnt uden afklaring. Den bedste indføring i reformationstidens litteratur er stadig O. Friis' litteraturhistorie. Siden 1960'erne er der blevet publiceret en del punktstudier af varierende kvalitet og originalitet (se bibliografien, der omfatter de vigtigste og lødigste bidrag). Fremhæves bør H. Peters' undersøgelse af Helies benyttelse af Erasmus af Rotterdams værker, der bl.a. indeholder en serie supplerende oplysninger til kommentarbindet i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs udgave. Den, der her i begyndelsen af 2000-tallet arbejder mest intensivt med Helie, er Kaare Rübner Jørgensen, hvis forskellige bidrag har karakter af forstudier og sidelys til en større afhandling med *Skibykrøniken* i centrum.

Blandt de mest nærliggende, langt fra udtømte forskningsopgaver kunne nævnes en sammenligning af Helies teologisk-polemiske forfatterskab med tilsvarende skrifter fra det tyske sprogområde, en systematisk analyse af Helies teologi i lyset af Luthers tidlige skrifter, en

analyse af Helie som oversætter og en nøjere karakteristik af Helies teologiske profil på baggrund af hans samtids reformkatolske og bibelhumanistiske strømninger.

Tekstoplysninger

De udgaver, der er anvendt i ADL, og som der henvises til i dette portræt, er:

Skrifter af Paulus Helie, I-VII, udg. af P. Severinsen, Marius Kristensen, Hans Ræder & Niels-Knud Andersen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1932-48 (forkortes i portrættet *SPH*).

Lektor Povel Helgesens historiske Optegnelsesbog sædvanlig kaldet Skibykrøniken, ovs. af A. Heise, Kbh. 1890, fotografisk genoptryk Kbh. 1967 (forkortes i portrættet *Skibykrøniken*).

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi](#)

- [Paulus Helies værker](#)
 - [Trykte værker](#)
 - [Håndskrevne værker](#)
 - [Diverse](#)
 - [Samlede skrifter](#)
 - [Enkelte skrifter](#)
- [Afhandlinger](#)

7. Bibliografi

Paulus Helies værker

Trykte værker

De Simoniaca pravitate, 1517 (tabt, *SPH* I 1)

Een cristelig vnderwysningh [Een cristelig vnderwysningh paa the thy Gudz budord, then menige christen kirkis tro ock loffue. Wor Herris bønn Pater noster, oc huore Jesu Christi død oc pyne schulle rettelige begaas oc tracteris], Rostock 1526 [oversættelse og bearbejdelse af Martin Luther: *Betbüchlein* 1522] (*SPH* I 185-257)

Svar til Hans Mickelsen [Till thet ketterlige wcristelige och wbesindige breff, som then wbeskemmede kettere Hans Mickelsen aff Malmø, lod wdgaa met thet Ny Testamente, ther konningh Christiern lod ynckelige och wtilbørlige forwandle paa sith tijranniske wildt, oc icke Gudt till loff, eet kort och tilbørligt swar], Rostock 1527 [anonymt] (*SPH* II 1-116)

Svar til Kong Gøstaff [Nogre christelige suar till the spørsmaall som koning Gøstaff till Swerigis rijge lodt wdgaa till sith gantsche klerckerij, berammede aff broder Paulo Helie, thenom till bestandt som bodelige raffue ij thenne tidt oc ere icke en nw falden, met then menige Luthers hob], 1528 (*SPH* II 117-332)

Om kranke og fattige Mennesker [Huore krancke, mijslige, saare, arme oc fattige menniskir schule tracteris oc besørgis, een kort vnderwijsning aff broder Paulo Helie], 1528 (*SPH* III 1-37)

St. Athanasii Bog om Psalteren [Then store archibispis wdi Alexandria Sancti Athanasij bog om psalterins krafft wdsett aff broder Paulo Helie carmelita], Rostock 1528 (SPH III 39-55)

Brev imod Præsters Ægteskab [Brev imod præsters ægteskab af en doctor juris fordansket af lektor Paulus Helie], 1530 [tabt] (SPH III 285)

Om den hellige Messe imod Messedræbere [Een kortt underwiisning, paa then hellige messe, oc hennis brug emodt nogre ny messe-dræbere mett eet føge tilhenge om samme messe aff broder Paulo Helie carmelita], 1531 [tabt, delvis rekonstrueret på grundlag af referater og citater hos andre] (SPH IV 1-13)

Om det hemmelige Stykke i Messen, som kaldes Canon [Een kortt oc christelig vnderwiisning paa thet hemelige støcke ij messen som kaldis canon mett eett føge breff till borgemestere oc raadet ij Randers aff broder Paulo Helie carmelita], 1531 [oversættelse og bearbejdelse af Fridericus Nausea Blancicampianus: *Pro sacrosancta missa adversum hæreticos et schismaticos miscellanea*, 1527] (SPH IV 15-109)

Biskoppernes og Prælaternes Svar til de lutherske Artikler [Menige Danmarkis rigis biscoppers och prelaters christelige oc retsindige geenswar till the lwtherianscke artickle], 1533 [anonym oversættelse og bearbejdelse af dr. Stagefyr: *Confutatio Lutheranismi Danici*, 1530] (SPH, IV, s. 113-322)

En kristen Fyrstes Undervisning og Lære [Een christelig oc nyttelig bog om kongers, fursters, riigis landtz oc stæders regemente digthet aff then høglerde mand Erasmo Rotherodamo, och kaldett een christen furstis wnderwiisning oc lære], 1534 [revideret udgave af 1522-oversættelsen af Erasmus af Rotterdam: *Institutio principis christiani*, se nedenfor] (SPH V 93-256)

En kort Undervisning til en kristelig Forening og Forligelse [Een kortt vnderwiisning til een christelig forening och forligelse, emod huess wchristelige twyst oc twedrackt som nw haffuer i wor tiid skiørdet then menige christen kirckis eendrectige samfwnd christendommen till eett stortt affbreck], 1534 [oversættelse og bearbejdelse af Erasmus af Rotterdam: *Liber de sarcienda ecclesiae concordia* 1533] (SPH V 257-322)

Scholia marginalia in epistolas Pauli [Scholia marginalia til textvs omnium Epistolarum beatissimi Pauli apostoli versionis Erasmi Roterodami], 1534 (SPH VI 213-290)

Håndskrevne værker

Annales 826-1415 [Chronologia anonymi] (Göte Paulsson: *Annales Suecici medii aevi. Svensk medeltidsannalistik (Bibliotheca historica Lundensis XXXII)*, Lund 1974, s. 374-399)

En cristhen førstis lære [Erasmus Rotherodamus. jnstitutio principis christiani. en cristhen førstis lære], [1522, ovs. af Erasmus af Rotterdam: *Institutio principis christiani* 1516] (SPH I 3-159)

Epistola ad Johannem Laurentii, [1523] (SPH I 161-164; *Skibykrøniken*, s. 191-194)

Christiern den Andens Rimkrønike, [1523] (SPH I 165-174)

Epistola ad Petrum Ivari, [1524] (SPH I 175-183, *Skibykrøniken*, s. 195-206)

Sendebrev til Hr. Tyge Krabbe om Luthers Handel [En christelig undervisning om Luthers handel skrevet til ærlig og velbyrdig mand og strenge ridder, hr. Tyge Krabbe Danmarks riges marsk], [1526, tabt, delvis rekonstrueret på grundlag af citater i Olavus Petris modskrift, 1527] (SPH I

259-281)

Compendiosa regum Daniæ historia [Compendiosa et succincta regum Daniæ historia in hoc congesta ut studiosi civispiam memoriam adivvaret], [ca. 1527] (SPHVI 1-50)

Svar paa Malmøbogen [Svar paa den bog som borgemestere og raad i Malmø lod udgaa om reformationen i deres by], [1530] (SPHIII 57-284)

Biskoppernes og Prælaternes Forklaring paa den kristne Tros Bekendelse, [1531, tabt] (SPHIV 111)

En kort og kristelig Formaning med en føje Undervisning om den lutherske Handels vrang og uretsindige Vilkaar [En kort og christelig formaning om den lutherske handel af broder Paulo Helie], [1532, oversættelse og bearbejdelse af et brev af Erasmus af Rotterdam: *D. Erasmi dilectis in Christo fratribus Germaniæ inferioris et Phrysiæ orientalis*, 1530)] (SPHV 1-92)

Chronicon Skibyense, [1534] (SPHVI 51-149; *Skibykrøniken*, s. 19-190)

Epistola ad Christophorum comitem [Epistola nomine Capituli Roschildensis ad Christophorum Comitem Oldenburgensem scripta], [1534] (SPHVI 291-296)

Diverse

Blandede Optegnelser (SPHVI 151-199)

Tilskrifter i trykte Bøger (SPHVI 201-211)

Samlede skrifter:

Skrifter af Paulus Helie, I-VII, udg. af P. Severinsen, Marius Kristensen, Hans Ræder & Niels-Knud Andersen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1932-48 (forkortes i portrættet *SPH*).

Enkelte skrifter:

Scriptores rerum Danicarum, udg. af J. Langebek, II, 1773, s. 554-602 [*Skibykrøniken*].

Monumenta historiæ danicæ. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af dansk Historie især fra det 16. Aarhundrede, udg. af H.Fr. Rørdam, I, 1873, s. 1-132 [*Skibykrøniken* + tillæg af Helies breve og et udvalg af hans optegnelser].

Povel Eliesens Danske Skrifter, I, udg. af C.E. Secher, 1855.

"Annales 826-1415" / "Chronologia anonymi", *Annales Suecici medii aevi. Svensk medeltidsannalistik kommenterad och utgiven av Göte Paulsson (Bibliotheca historica Lundensis XXXII)*, Lund 1974, s. 374-401 (tekst), s. 202-234 (kommentar).

Lektor Povel Helgesens historiske Optegnelsesbog sædvanlig kaldet Skibykrøniken, paa Dansk ved A. Heise, 1890, fotografisk genoptryk 1967 (forkortes i portrættet *Skibykrøniken*).

Danmarks Riges Biskoppers og Prælaters christelige og retsindige Gensvar til de lutheranske Artikler, udg. på moderne dansk af F.J. West, 1917.

Afhandlinger

Det følgende bibliografi er ikke fuldstændig, men anfører de vigtigste og lødigste bidrag.

Olivarius, Chr.: *De vita et scriptis Pauli Eliæ, Carmelitæ, vulgo Povel Vendekaabe, commentatio historica*, 1741.

"Lektor Povl Vendekaabe" i: *Danske Viser*, udg. af H. Grüner-Nielsen, bd. I, 1912, s. 27-30.

Brix, Hans: "Om Poul Helgesen" i: Hans Brix: *Analyser og Problemer. Undersøgelser i den ældre danske Litteratur*, bd. II, 1935, s. 90-101.

Andersen, J. Oskar: *Paulus Helie. 1. Ungdom og Uddannelse c. 1485-1519. Universitetsaarene 1519-1522*, 1936. [Det planlagte andet bind udkom aldrig]

Hansen, Paul-Erik: *Poul Helgesens historiske Forfatterskab*, 1943.

Andersen, J. Oskar: "Skibykrønikens Kildeforhold og Affattelsestid", *Historisk Tidsskrift*, 11. rk., I, 1944-45, s. 1-149, 334-447.

Friis, Oluf: *Den danske Litteraturs Historie*, bd. I, 1945, s. 201-266, særligt s. 227-243.

Engelstoft, C.T.: "Paulus Eliæ, en biographisk-historisk Skildring fra den danske Reformationstid" i: *Historisk Tidsskrift*, 2. rk., II, 1848, s. 1-174, 415-554.

Andersen, Niels-Knud: *Confessio Hafniensis. Den københavnske Bekendelse af 1530. Studier i den begyndende Reformation*, 1954.

Bøggild-Andersen, C.O.: "Studier over Povl Helgesen I. Nogle Skibykrønike-problemer" i: *Historisk tidsskrift*, 11. rk., V, 1956, s. 1-109.

Christensen, Th. Lyby: "Paulus Helie og Thomas More om bibeloversættelse, brug og misbrug" i: *Kirkehistoriske samlinger*, 7. rk., VI, 1965-68, s. 273-342.

Engström, Sten: "Om tillkomsten av den s.k. Chronologia anonymi" i: *Kungl. humanistiska vetenskaps-samfundet i Uppsala. Årsbok 1963-1964*, Uppsala 1966, s. 1-80.

Hørby, Kai: *Reformationens indførelse i Danmark*, 1968.

Peters, Hans: "Hvilke skrifter af Erasmus af Rotterdam har Paulus Helie læst?" i: *Kirkehistoriske samlinger*, 1969, s. 50-77.

Hørby, Kai: "Skibykrønikens politiske tendens" i: *Festskrift til Povl Bagge*, 1972, s. 109-128.

Christensen, Th. Lyby: "Paulus Helie og Olavus Petri om bibelens autoritet" i: *Reformationen i Norden. Kontinuitet och förnyelse*, udg. af Carl-Gustaf Andrén, Lund 1973.

Hørby, Kai: "Helie, Paulus" i: *Dansk biografisk leksikon*, 3. udg. ved Sv. Cedergreen Bech, bd. VI, 1980, s. 210-212.

Dansk litteraturhistorie. 2. Lærdom og magi, af Peter Brask m.fl., 1984, s. 91-95, 109-120.

Jørgensen, Kaare Rübner: "Om karmeliterordenen i Danmark" i: *Kirkehistoriske samlinger*, 1986, s. 7-42.

Paulus Helie - Forfatterportræt skrevet af Sebastian Olden-Jørgensen

Posselt, Gert: "Paul Helgesens læsning af Luther" i: *Historisk tidsskrift*, 89, 1989, s. 225-254.

Jørgensen, Kaare Rübner: "Kirkestormen i København 1530. Kilder og studier" i: *Danske Magazin*, 8. rk., VI, 1991-95, s. 337-371.

Lausten, Martin Schwarz: *Christian 2. mellem paven og Luther. Tro og politik omkring "den røde konge" i eksilet og i fangenskabet (1523-1559)* (*Kirkehistoriske Studier* III. rk. nr. 3), 1995.

Jørgensen, Kaare Rübner: "Paulus Helie og Peder Mansson. To 1500-tals oversættere af Erasmus' 'Institutio principis Christiani'" i: *Arkiv för nordisk filologi*, 115, 2000, s. 203-232.

Jørgensen, Kaare Rübner: "Humanistiske træk i Paulus Helie's Chronicon Skibyense" i: *Danmark og Europa i Senmiddelalderen*, red. af Per Ingesmann & Bjørn Poulsen, 2000, s. 282-305.

Jørgensen, Kaare Rübner: "Mellem Rom og Wittenberg. Reformkatolikken Paulus Helie's kirkeopfattelse" i: Charlotte Appel, Peter Henningsen & Nils Hybel (red.): *Mentalitet & historie. Om fortidige forestillingverdener*, 2002, s. 51-77.

Sebastian Olden-Jørgensen

Sebastian Olden-Jørgensen, født 1964, mag.art. i historie 1992, ph.d. i historie 1997, adjunkt i moderne historie ved Institut for Historie ved Københavns Universitet 2002.

Har bl.a. skrevet *Poesi og politik*.

Lejlighedsdigtningen ved enevældens indførelse 1660(1996), *Kun navnet er tilbage. En biografi om Peter Griffenfeld* (1999), *Til kilderne*.

Introduktion til historisk kildekritik (2001).